

О. А. Ковтун,
к. держ. упр., Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено завдання державної фінансової підтримки підприємств, а також фактори, що впливають на вибір цих підприємств та форм підтримки.

In clause the task of state financial support of the enterprises, and also basic parameters and factors influencing a choice of these enterprises is determined.

Ключові слова: державна фінансова підтримка санації підприємств, фінансова криза, державні гарантії, реструктуризація податкових зобов'язань.

Key words: state financial support Improvement of the enterprises, state guarantees, re-structuring of the tax obligations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі становлення ринкових відносин в Україні питання, пов'язані з санацією, підприємства мають важливе практичне значення. В умовах, коли майже всі ланки фінансової системи опинилися в кризі, постала необхідність проведення санації підприємств з метою виведення їх з глибокої кризи. На даний час кожен суб'єкт незалежно від виду основної діяльності і форми власності підприємства повинен реально оцінювати як власний фінансовий стан, так і фінансовий стан потенційних партнерів чи контрагентів. Незадовільний фінансовий стан підприємства є причиною його неплатоспроможності, погіршення фінансової стійкості, які приводять до незапланованих втрат і не досягнення необхідного фінансового результату чи навіть банкрутства. Важливою допомогою у проведенні санації може виступати держава як фінансовий донор чи поручитель. Виходячи з цього питання дослідження фінансових засад проведення санації та стабілізації діяльності підприємства є важливим та актуальним для забезпечення його подальшої роботи в ринкових умовах.

Проблеми фінансового забезпечення проведення санаційних заходів та механізм ліквідації боржника у результаті визнання його банкрутом досліджувалися як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, серед яких варто відзначити І.О. Бланка, Ю. Губені, М.А. Коваленка, О.В. Павловську, О.О. Терещенку, А.Д. Шеремету та інших.

Метою даної статті є дослідження тенденцій фінансування державою підприємств, виявлення та аналіз факторів, що впливають на вибір цих підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вирішальною складовою державного регулювання економіки є підсистема державної підтримки, економічний зміст якої полягає в створенні та впровадженні державних програм розвитку підприємств [1, с. 47], однією з яких є державна фінансова підтримка санації підприємств. Так, у разі збиткової діяльності підприємств держава, якщо вона визнає продукцію цих підприємств суспільно необхідною, може надавати їм дотації чи інші пільги. Приймаючи таке рішення, виконавча влада виходить з принципу фінансової підтримки передусім життєздатних виробничих структур, підприємств і організацій, які вже адаптувалися до нових реалій економічного життя [5]. Зважаючи на те, що підтримка орієнтується передусім на підприємства, які здатні її використати з максимальною віддачею та забезпечити протягом найкоротшого часу збільшення виробництва продукції, знову виникає протиріччя щодо можливості швидкого збільшення виробництва і споживання продукції за умов глобальної фінансової кризи.

Критеріями відбору підприємств для надання цільової комплексної державної підтримки доцільно назвати такі:

— використання нових, ефективних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій;

— експорт (приріст експорту) конкурентоспроможної продукції;

— заміна імпоротної продукції, сировини, матеріалів вітчизняними;

— вирішення проблеми енергозабезпечення;

— вирішення проблеми енергозбереження (ресурсозбереження);

— збереження науково-технічного потенціалу (досліджень і розробок, що мають пріоритетне значення для країни);

— наявність ринків збуту продукції в країні та за кордоном;

— високий рівень менеджменту на підприємстві.

Підтримка орієнтується передусім на підприємства, які здатні її використати з максимальною віддачею та забезпечити збільшення виробництва продукції, що позитивно вплине на дохідну частину бюджету.

Форми та методи державної фінансової підтримки санації підприємств показано на рис. 1.

Централізована санаційна підтримка може здійснюватися:

- а) прямим бюджетним фінансуванням;
- б) непрямыми формами державного впливу.

Пряме бюджетне фінансування санації підприємств відбувається на поворотних (бюджетні позики) і безповоротних засадах (субсидії, дотації, повний або частковий викуп державою акцій підприємств, що перебувають на межі банкрутства).

Фінансова підтримка на безповоротній основі надається в таких випадках:

— якщо збитки, завдані підприємству стихійним лихом, перевищують суми відшкодувань, передбачених законодавством про обов'язкове страхування;

— для відшкодування збитків конкретним підприємствам у разі, коли чинним законодавством встановлено умови господарювання, за яких не забезпечується покриття витрат на виробництво товарів (послуг), що може призвести до банкрутства;

— для фінансування витрат на відновлення платоспроможності окремих підприємств, діяльність яких пов'язана з особливо важливими суспільними інтересами.

Однак, переважна більшість західних дослідників джерел фінансування санації дотримується думки, що державне фінансування санації підприємств на безповоротній основі не тільки стимулює бюджетний дефіцит, а й спричиняє негативні побічні ефекти на макро- та мікрорівнях. Після краху концепції санації автогіганта "Бритіш Лейланд" (Великобританія), яка базувалась на прямому державному дотуванні (розмір дотацій становив близько трьох млрд фунтів стерлінгів), у країнах з розвинутою ринковою економікою майже повністю відмовилися від використання такого методу фінансової підтримки підприємств.

Більшість підприємств в Україні на сучасному етапі роз-

витку ринкових відносин опинилися в дуже важкому становищі. Криза охопила майже всі сфери економічної діяльності, які зумовлюють процес виробництва. Так, криза засобів праці проявляється у значному фізичному й моральному зносі виробничих потужностей підприємства; криза предметів праці виражається у втраті сировинної бази, відсутності власних джерел сировини й енергоносіїв; криза відтворення робочої сили проявляється в девальвізації, безробітті, складній демографічній ситуації, невиплаті заробітної плати, зниженні стимулів до високопродуктивної праці. Крім того, істотними причинами, що спровокували розвиток системної кризи економіки, є також: розлад грошової системи України; знецінювання грошової одиниці; своєрідність інфляційних процесів. Аналіз джерел розвитку кризових явищ в економіці дозволив виділити два етапи процесу.

Свідченням цього на мікрорівні виступає негативна стійка тенденція до збільшення справ про банкрутство господарюючих суб'єктів. Так, якщо в 1996 року арбітражними судами розглянуто 3 600 справ й 1 700 підприємств визнано банкрутами, то в 1998 році кількість справ про банкрутство зросла більш ніж у п'ять разів, така ж тенденція зберігається й надалі. Протягом 2008—2009 років кількість судових справ, що стосуються визнання боржника банкрутом, зросла втричі. Слід зазначити, що 2008 року сферою діяльності суб'єктів господарювання, щодо яких було порушено справу про банкрутство, були різні галузі народного господарства, але в 2009 році простежується чітка тенденція збільшення кількості підприємств боржників (банкрутів), що мають відношення до будівництва, що, насамперед, спричинено спадом ділової активності, рентабельності й віддачі активів суб'єктів господарювання. Щоправда, лише 35—45% підприємств, на які подано позови, оголошуються банкрутами. Близько 10—15% усіх поданих позовів стосуються підприємств із державною формою власності [1]. Станом на початок 2010 року загальна кількість підприємств, які перебувають у процедурах банкрутства, становить 14 642, що на 6% більше, ніж у 2007 році, та на 29,6%, ніж у 2006 році. Із 502 припинених у 2009 році справ про банкрутство підприємств лише 9 суб'єктів господарювання використали механізм санації з метою відновлення платоспроможності боржника, 452 підприємства було ліквідовано. Наслідками кризового стану вітчизняних підприємств є зростання заборгованості з виплати заробітної плати, кредиторської заборгованості, обов'язкових відрахувань до бюджетів різних рівнів. Крім того, є інші негативні наслідки банкрутства суб'єктів господарювання для розвитку економіки країни. Так, кожен фінансово неспроможний суб'єкт господарювання спричиняє зростання рівня фінансового ризику для своїх поставальників та споживачів, що в результаті може призвести до збитків у процесі їх господарської діяльності. Поряд із зазначеними підприємствами, наслідки банкрутства суб'єкта господарювання можуть відобразитися у кредитних установ, які надали такому підприємству фінансові ресурси у тимчасове користування. Такий стан справ полягає у неефективному фінансово неспроможним підприємством кредитних ресурсів, що знижує рентабельність усього капіталу підприємства. Разом з тим, позичальник, перебуваючи у нестійкому фінансовому стані, може не виконати своїх зобов'язань щодо сплати відсотків за користування кредитом та повернення основної суми боргу. Унаслідок цього кредитор також матиме збитки від такої операції, що знизить рівень доходності капіталу кредитора. Неплатоспроможність і збит-

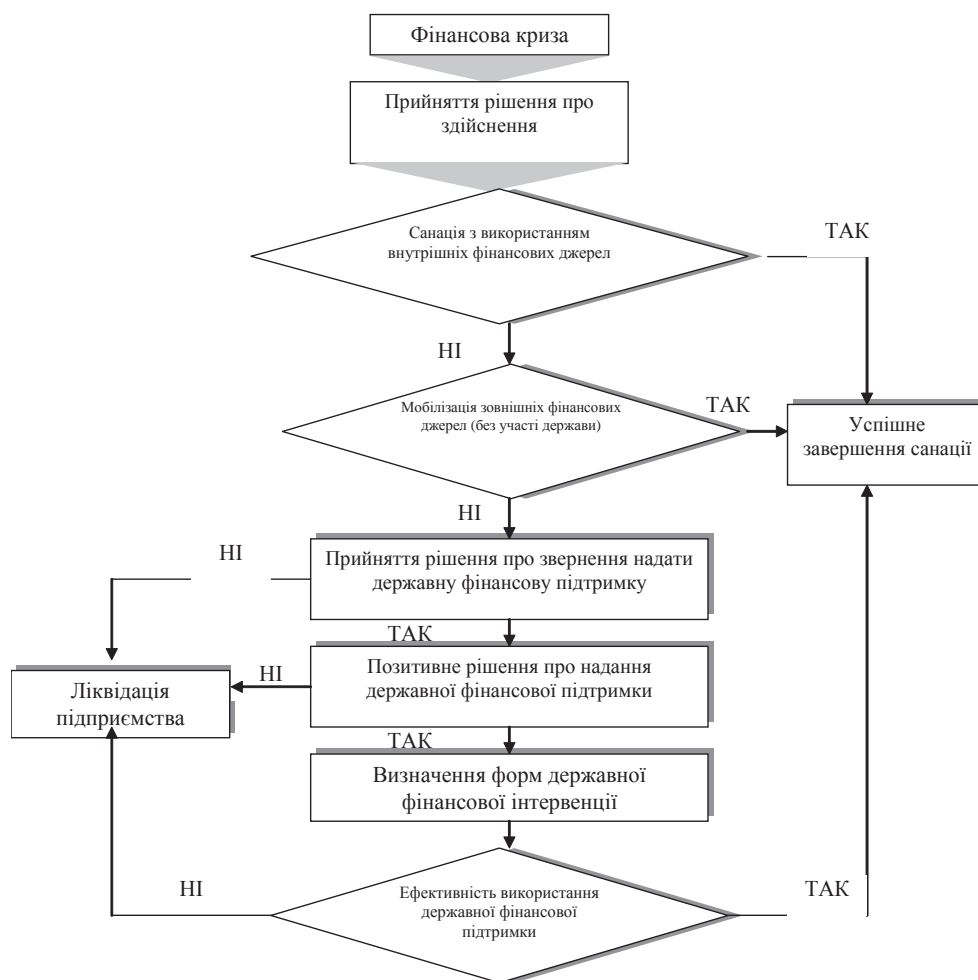

Рис. 1. Фінансова участь держави в санації підприємств

кова діяльність господарюючого суб'єкта призводить також до зниження обсягів податкових платежів та відрахувань до бюджетів різних рівнів, що в результаті не дозволяє сформувати необхідні обсяги дохідної частини бюджету та, як наслідок, призводить до невиконання програм економічного, соціального розвитку країни, окремого регіону

Надаючи підприємствам адресну державну фінансову підтримку, держава досягає лише тимчасової стабільності, доки підприємство не витратить надані кошти на поточні потреби, і знову не опиниться в кризовому стані. І цей процес "надання фінансової підтримки — витрачання наданих коштів, тимчасова стабілізація — криза" може повторюватися нескінченно довго. За таких умов державна фінансова підтримка підприємств — це захід, що має лише короточасний ефект. У певному сенсі криза виконує функцію санації, дозволяючи вижити лише справді конкурентоздатним підприємствам. Чим швидше з ринку підуть неефективні підприємства, тим швидше їхнє місце займуть нові, ефективніші компанії. Крім того, природне банкрутство неефективних підприємств прискорює перерозподіл економічних ресурсів — інвестицій, кадрів, підприємницької ініціативи — у більш конкурентоздатні сектори. Аргументом проти державної фінансової підтримки санації підприємств є також вивільнення коштів, які призначалися на підтримку санації підприємств, для довгострокових інвестицій, реструктуризації, інновацій і соціальної підтримки населення. У Держбюджет на 2011 рік закладено приблизно 24 млрд грн. державної підтримки підприємств. Прагнення виправити неадекватність ринку шляхом фінансової підтримки підприємств здатне спричинити ще більші викривлення конкуренції. У результаті блага наміри приносять вигоду вузькому колу зацікавлених осіб на шкоду економіці й суспільству загалом [2, с. 207]. Відмова від державної фінансової підтримки санації є стратегічним кроком. Адже державна підтримка підприємств повинна полягати не в прямій фінансовій допомозі окремим підприємствам або компаніям, а у створенні регуляторного середовища, у якому ці підприємства матимуть шанс на виживання, що має складатися з можливостей за-

лучення прямих іноземних інвестицій, інноваційних технологій та конкурентоздатної робочої сили. Цей шанс і повинна дати держава у формі вивіреної та системної економічної політики регіонального розвитку, яка має працювати на розвиток внутрішнього ринку окремого регіону й диверсифікованість його економіки. Субсидування підприємств, крім того, що підтримує дохід держави, шкодить довірі до уряду. Замість субсидіювання підприємства урядом необхідно ощадливо витрачати ресурси для підтримки й інвестування в інфраструктуру, а також реалізовувати, наскільки це можливо, програми із захисту всіх своїх громадян від впливу поточної економічної кризи. Згідно з дослідженням Всесвітнього банку, у 2009 році Україна посіла серед 181 країни 145-е місце за простотою ведення бізнесу і 180-е місце — за простотою сплати податків [3, с. 15]. Тож Україні потрібно спрямовувати кошти на створення ефективного бізнес-середовища, на розвиток інфраструктури, на реформи, які поліпшать бізнес-клімат, на перекваліфікацію робочої сили. Крім того, спростивши процедуру сплати податків та процес ведення бізнесу, держава таким чином допоможе усім підприємствам. У результаті Україна стане інвестиційно привабливою, що, в свою чергу, призведе до збільшення інвестицій, розширення робочих місць, розвитку виробництва, а таким чином і до збільшення доходів країни, які можна буде знову вкладати у стратегічний розвиток держави.

Аналіз ефективності використання державної кредитної підтримки на поворотній основі показує, що одержані кошти спрямовуються підприємствами, як правило, на поточні потреби, а не на збільшення виробництва та проведення санаційних заходів. Тому існує проблема своєчасного погашення підприємствами одержаних кредитів

Нині проблемами санації та банкрутства підприємств займається Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій. Основними завданнями Агентства є:

- реалізація заходів для запобігання банкрутству підприємств;
- проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств з метою визначення глибини фінансової кризи, в якій вони опинилися;
- ведення реєстру неплатоспроможних підприємств;
- здійснення функцій щодо управління майном суб'єктів господарювання, занесених до реєстру;
- проведення експертизи проектів програм оздоровлення фінансового стану та запобігання банкрутству підприємств, занесених до реєстру;
- здійснення заходів для реорганізації та санації неплатоспроможних підприємств;
- методологічне забезпечення вирішення питань, пов'язаних із неплатоспроможністю підприємств;
- здійснення контролю за цільовим використанням коштів, виділених на реорганізацію та санацію неплатоспроможних підприємств;
- забезпечення реалізації антимонопольної політики в процесі реорганізації підприємств;
- організація роботи, пов'язаної із залученням вітчизняних і зарубіжних інвесторів для фінансування заходів, спрямованих на реорганізацію та санацію неплатоспроможних підприємств;
- організація конкурсів, тендерів, пов'язаних з відбором інвесторів;
- організація роботи зі створення та функціонування Фонду стабілізації для здійснення реорганізації та санації неплатоспроможних підприємств.

Кабінет Міністрів України прийняв також Положення про реєстр неплатоспроможних підприємств. Реєстр — це документ, до якого вносять відомості про неплатоспроможні підприємства та інформацію про їхній фінансово-економічний стан на час внесення до реєстру. Після того як підприємство вносять до такого реєстру, Агентство вповноважене здійснювати управління його майном, укладати й розривати контракти з керівництвом, готувати пропозиції щодо реструктуризації боргів та їх погашення, здійснювати контроль за виконанням санаційних заходів, приймати рішення щодо ліквідації підприємства.

Після здійснення Агентством заходів для реструктуризації та фінансового оздоровлення підприємства його виключають з реєстру та передають у сферу управління відповідного міністерства, а підприємства інших форм власності, створені в процесі реструктуризації, — відповідним власникам майна.

Одним із методів державної фінансової допомоги підприємствам є санаційна підтримка у вигляді повного або

часткового викупу державою акцій підприємств, що перебувають у фінансовій скруті. Виступаючи в ролі санатора, держава керується передовсім народногосподарською доцільністю. У такий спосіб вона протидіє спаду виробництва та зростанню безробіття. Державу, навіть за її участі в капіталі, не можна розглядати як звичайного акціонера, оскільки монополний прибуток і прибуток взагалі не є першочерговим завданням її діяльності як санатора. Головною метою державних інвестицій є сприяння відновленню ліквідності та забезпечення діяльності підприємств. Значну частину державного сектора в Німеччині, США, Швеції та інших країнах сформовано саме з колишніх приватних підприємств, що опинилися на межі банкрутства.

Залежно від напрямку економічної доктрини держави можливе використання того чи того виду санаційної підтримки підприємств фінансового характеру, що може здійснюватися списанням чи реструктуризацією податкових зобов'язань, податковим кредитуванням, наданням цільових податкових пільг підприємствам, які потребують санації, а також фінансовими поступками головним кредиторам таких підприємств з метою активізації їхньої участі в санаційних процесах.

Використання того чи того методу державної підтримки санації та реструктуризації залежить від конкретних характеристик підприємства, його народногосподарського та регіонального значення. У цілому найбільш економічно раціональними вважають надання державних гарантій та різні форми підтримки фінансового характеру, зокрема для стимулювання лізингу та активізації участі в санації найбільших кредиторів підприємств, що перебувають у кризі, а також державну допомогу у вигляді сприятливої амортизаційної політики.

ВИСНОВОК

Численні наукові дослідження фіксують, що поряд з позитивними наслідками державної підтримки практика розкриває і вузькі місця в її реалізації: нецільове використання державних коштів, посадові зловживання державних службовців та корупцію; недосконалість інструментарію та методологічного забезпечення фінансової підтримки санації підприємств; відсутність дієвого контролю за ефективністю витрачання наданих грошових ресурсів; недоліки в діяльності державних органів; дефіцити у фінансовому забезпеченні заходів із підтримки фінансового оздоровлення підприємств. Існуюча в Україні система державної фінансової підтримки санації підприємств не є ефективною. Необхідно запроваджувати новий підхід, за яким підтримка полягатиме не в прямій фінансовій допомозі окремим підприємствам або компаніям, які опинилися в кризовому стані, а у створенні прозорої системи ведення бізнесу, спрощенні системи оподаткування. Створивши нове бізнес-середовище, держава надасть змогу підприємствам залучати прями іноземні інвестиції, інноваційні технології та конкурентоздатну робочу силу, що призведе до поліпшення економічної ситуації в країні в цілому, а не лише на окремому підприємстві.

Література:

1. Бондар М.І. Стан та вдосконалення аналізу ефективності інвестицій / М.І. Бондар // Економіка та держава. — 2008. — № 2. — С. 8—11.
1. Збаразька Л.О. Фінансові аспекти ринкової адаптації промислових підприємств / Збаразька Л.О. // Фінанси України. — 2001. — № 1. — С. 47—53.
2. Карпунь І.Н. Державні антикризові заходи фінансової стабілізації підприємств / Карпунь І.Н. // Науковий вісник НАТУ України: Збірник науково-технічних праць. — 2009. — Вип. 19.2. — С. 202—208.
3. Фоміна К. Чи необхідна підтримка підприємств під час кризи: обговорення третіх дебатів фонду "Ефективне управління" / Фоміна К. // Правовий тиждень. — 2009. — № 25 (151). — С. 12—15.
4. Вплив світової кризи ліквідності на Україну: робота над помилками [Електронний ресурс] / Едільберто Сегура // Економічна правда — 29.10.2009. — Режим доступу до електронної газети: <http://www.epravda.com.ua/publications/4ae997cb837ca/>
5. Закон України від 27.03.1991 № 887-ХІІ із змінами та доповненнями "Про підприємства в Україні". // Сайт систематизованого законодавства України. — Режим доступу до сайту: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=887-12>

Стаття надійшла до редакції 10.05.2011 р.